

THE SOCIETY AS A CENTRAL PROBLEM OF THE SOCIOLOGY.

LECTURE FOR STUDENTS STUDYING SOCIOLOGY
AT KONSTANTIN PRES LAVSKY – UNIVERSITY OF SHUMEN

SONYA ILIEVA

PROFESSOR DSc
LECTURER AT DEPARTMENT OF SOCIAL WORK
AT KONSTANTIN PRES LAVSKY – UNIVERSITY OF SHUMEN

BULGARIA

SONYAILIEVA@GMAIL.COM

ABSTRACT: THE MATERIAL IS PART OF A CYCLE OF LECTURES TO STUDENTS WHO ATTEND LECTURES IN SOCIOLOGY AT KONSTANTIN PRES LAVSKY – UNIVERSITY OF SHUMEN. FOR THIS REASON, AND TO HAVE EASY ACCESS TO ITS CONTENTS IT SHALL BE PUBLISHED IN BULGARIAN. THE LECTURE IS COMPOSED OF THE FOLLOWING SUBJECT LINES: 1. CONSIDER THE CONCEPT OF "SOCIETY" AS THE MOST COMPREHENSIVE AND MOST SOCIOLOGICAL CATEGORY; 2. PRESENTS CLASSICAL SOCIOLOGICAL THEORIES OF SOCIETY - SOCIAL DARVINISM, GEOGRAPHIC-DETERMINISTIC, PSYCHOLOGICAL, MARXIST, CRITICAL, FORMALISTIC, HUMANISTIC, CHARACTER-INTERAKTSIONISTKA, STRUCTURAL, STRUCTURAL-FUNCTIONAL, RADICAL, SOCIAL EXCHANGE, PHENOMENOLOGICAL, ETNOMETODOLOGICAL, RATIONALIST, POSTMODERN, FUTUROLOGICAL. 3. THEY ARE ANALYSED THE TYPES OF SOCIETIES - HUNTER-GATHERER, PASTORAL, HORTICULTURAL, AGRARIAN, FEUDAL, INDUSTRIAL AND POST-INDUSTRIAL; 4. IT FOCUSES ON SOME BASIC CONCEPTS OF MODERN SOCIETY: A SOCIETY OF PROSPERITY VSEOBSHOTOTO, CONSUMER SOCIETY, MASS SOCIETY, A SOCIETY OF THE THIRD WAVE, INFORMATION SOCIETY, VIRTUAL COMMUNITY, NETWORK SOCIETY, RISK SOCIETY, CIVIL SOCIETY.

KEYWORDS: SOCIETY, THEORIES OF SOCIETY, TYPES OF SOCIETIES, HUNTERS AND GATHERERS, PASTORAL SOCIETIES, HORTICULTURAL SOCIETIES, AGRARIAN SOCIETIES, FEUDAL SOCIETIES, INDUSTRIAL SOCIETIES AND POSTINDUSTRIAL SOCIETIES SOCIETY VSEOBSHOTOTO WELFARE, CONSUMER SOCIETY, MASS SOCIETY, A SOCIETY OF THE THIRD WAVE, INFORMATION SOCIETY, VIRTUAL SOCIETY, NETWORK SOCIETY, RISK SOCIETY, CIVIL SOCIETY

„Общество” е най-всеобхватната и най-голяма социологическа категория и представлява група от хора, обитаващи определена територия, споделящи една обща социална система на политически авторитет и притежаващи съзнание за идентичност, различна от тези на останалите социални групи. Някои общества са много малки – включващи десетки или стотици души, например Догоните в Африка, а други – включващи милиони души, например китайското общество. За общество се определя и съвременното глобално човешко общество.

Терминът *общество* идва от лат. ез. дума *societas*, която от своя страна произлиза от съществителното *socius* - *другар, приятел, съюзник*, което означава връзка или взаимодействие между приятелски настроени страни. В смисълът на *сдружаване* едно общество е орган на лицата, очертани от границите на функционалната взаимозависимост, вероятно включващ характеристики като национална или културна идентичност, социалната солидарност, език, или йерархична организация.

Според **ПЛАМЕН ГЕОРГИЕВ** общественото функциониране и развитие се обозначава с два процеса, намиращи се в тясна връзка:

- *Приобщаване към обществото* – отразява процеса на субективно възприеманата ефективна (емоционална) или традиционна връзка на принадлежността на индивида към дадена общност от хора – семейство, сънародници, приятели и др.
- *Интегриране в обществото* – това са рационално мотивираните социални връзки, които възникват между индивидите, когато нагласата за тяхната социална дейност (ценностно или целево ориентирана), се мотивира преди всичко от стремеж към рационален баланс на интересите или когато изградената връзка свързва тези интереси.

Обществената интеграция следователно се осъществява под формата на някаква социална договореност между агентите на социалното взаимодействие. В този смисъл хората не са толкова пасивни участници, а по-скоро активни създатели и взаимни гаранتي на подобен тип връзки, доколкото те се кренят на взаимното им съгласие.

Голяма част от това, което знаем за обществата е в резултат на различни социологически теории.

I. КЛАСИЧЕСКИ СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ТЕОРИИ ЗА ОБЩЕСТВОТО

1. Социалдарвинистката теория за обществото. Отправна гледна точка на тази теория е, че Законът за еволюцията се представя като универсален обществен закон, който се проявява, не може да бъде управляван и видоизменян от хората или от трансцендентни за обществото сили. Борбата за съществуване се отнася до обществото и съществуващите в него социални групи и индивиди. Движещи сили на човешкото развитие са интересите, които обединяват хората в различни социални групи. Конкуренцията между хората е неизбежна форма за съществуването на човека в обществото и в нея - също като при другите биологични видове, оцеляват по-силните и по-адаптивните към бързопроменящите се условия.

Своето зачатие социалдарвинистката теория за обществото има в т.нар. *биологизъм*, който започва от ХЪРБЪРТ СПЕНСЪР. Тя се свързва с имената на ЛУДВИГ ГУМПЛОВИЧ, ГЕОРГ РАТЦЕНХОФЕР, УИЛЯМ БЕДЖЪТ, АЛБИЪН СМОЛ, УИЛЯМ СЪМНЪР и др.

2. Географско – детерминистична теория за обществото От гледна точка на тази теория социолозите разглеждат влиянието на природата и географските особености върху живота на хората и политическото устройство на обществото; появата, развитието и конкуренцията между човешките раси; отразяване свойствата на природата върху историята, настоящето и бъдещето на човешкото общество и т.н. Нейни основни представители са ФРИДРИХ РАТЦЕЛ, ЖАН – ЖАК ЕЛИЗЕ-РЕКЛЮ, ПОЛ ВИДАЛ ДЕ ЛА БЛАНШ и др.

3. Психологическа теория за обществото. Тя обвързва обществения живот на хората с психологическите принципи. За неин родоначалник на е сочен ЛЕСЛИ Ф. УОРД, който се определя още и като родоначалник на т.нар. *психологичен еволюционализъм*. Той поставя психичните аспекти на човешкото съществуване в центъра на обществения живот, обособявайки психичната страна на живота от биологичната. Според привържениците на тази теория базисно значение за развитие на социума има интелекта на човека, като психологическо същество. Обществото те

разглеждат като психичен феномен, в който човек се превръща в социална личност, реализираща цяла палитра от социални действия.

Вътрешнотеоретична еманация на психологическата теория е *психоанализата* на ЗИГМУНД ФРОЙД, според който всичко психическо отразява обществения живот, социалните творения на човешкия дух. Разглежда страхът като социален страх, който е активен двигател на социализационния процес и е механизъм за социален контрол в обществото.

Освен Л. Уорд и З. Фройд други нейни представители на психологическата теория за обществото са ЛЕСЛИ УЪРТ, УИЛЯМ МАКДУГЪЛ, ФРАНКЛИН ГИДЪНС, ГАБРИЕЛ ТАРД и др.

4. Марксистката теория за обществото Неин основоположник е КАРЛ МАРКС. Според него реалните отношения на хората в рамките на производствения процес той обозначава като производствени отношения. Тяхната съвкупност образува икономическата структура, реалната база върху която се изгражда правната, политическата и др. надстройки и на които отговарят определени форми на общественото съзнание. Така стига до извода, че не съзнанието на хората определя тяхното битие, а тяхното обществено битие определя съзнанието им. К. Маркс и неговите последователи непрекъснато изтъкват зависимостта на надстроечните явления в обществото от неговата икономическа структура. Въвеждат понятието *обществено-икономическа формация*.

Марксистката теория поставя в своя център революционния преход от капиталистическия строй. Този преход, според Маркс и неговите последователи представлява част от цивилизационния процес на обществото, който ще бъде извършен в резултат на активната революционна дейност на членовете на обществото, преди всичко на т.нар. *пролетариат*.

Тази теория обяснява и разпадането на традиционния социален ред на модерното общество, което изпитва непрекъснати сътресения и изменения, и докапиталистическия улегнал живот остава в миналото. Освен от самия К.Маркс, тя се утвърждава от ФРИДРИХ ЕНГЕЛС, КАРЛ КАУЦКИ, ЕМИЛ БЕРНЦАЙН, ОТО БАУЕР, РОЗА ЛЮКСЕМБУРГ, АНТОНИО ГРАМШИ, като цяло групата на АВСТРО-МАРКСИСТИТЕ и др. В "съветския вариант" на марксизма, максизма-ленинизма теоретично и практически работят ВЛАДИМИР УЛЯНОВ – ЛЕНИН, ЙОСИФ ДЖУГАШВИЛИ - СТАЛИН и др. Марксистката теория е свързана и с т.нар. ФРАНКФУРТСКА ШКОЛА и нейните представители.

5. Критическа теория за обществото. Това е социална теория свързана с марксистката теория и е ориентирана към промяна на обществото като цяло, за разлика от традиционната теория ориентирана само към неговото разбиране или обясняване. Тя има за цел да се „копае“ под повърхността на социалния живот и разкриване на факти и явления, които пречат за пълното и истинско разбиране на това как работи светът. Разработена е от група социолози в Университета на Франкфурт в Германия, който се позова на себе си като на ФРАНКФУРТСКАТА ШКОЛА, включваща имена като ЮРГЕН ХАБЕРМАС, ХЕРБЕРТ МАРКУЗЕ, ВАЛТЕР БЕНЯМИН, МАКС ХОРКХАЙМЕР, ТЕОДОР АДОРНО и др.

Две са основните линии на Критическата теория: 1.тя трябва да бъде насочена към цялото общество в неговата историческа специфичност; 2.тя трябва да подобри разбирането за обществото чрез интегриране на всички основни социални науки,

включително география, икономика, социология, история, политически науки, антропология и психология.

Според МАКС ХОРКХАЙМЕР, директор на Института на Франкфуртската школа за социални изследвания, критическата теория е адекватна, само ако отговаря на три критерия: тя трябва да бъде обяснителна, практически насочена и нормативна, и всички те да са налице едновременно. Това означава, че трябва: да се обясни какво не е наред със съществуващата социална реалност; идентифициране и смяна на действащите социални актьори; осигуряване ясни норми и практически постижими цели за социална трансформация.

6. Формалистична теория за обществото. Насочена е към задълбочено изучаване на реалните процеси в обществения живот, към съществуващите социални конфликти и засилване проявите на класова борба, кризата на културата, всеобхващащата функция на парите, рационализацията на обществените отношения и т.н. Насочва се към формите на социалността, при абстрахиране на социалните явления. Т.е. тя е ориентирана към изучаване на чистите форми на социалността взети като независими от конкретното съдържание. Такъв е подходът на ГЕОРГ ЗИМЕЛ, който бележи началото на тази теория, към която са свързани и имената на С. Бугле, Х. Бенър, А. Фирканд и др. Повлиян от тази парадигма е и ЛЕОПОЛД ФОН ВИЗЕ.

От гледна точка на тази парадигма обществото се отнася както до микросоциалните групи, така и до по-крупни обединения от хора и самото общество. Тя поставя въпроси свързани с формата на социалните взаимодействия, размяна, общуване, конфликти, социални типове и др.

7. Хуманистична теория за обществото. Тя поставя в центъра на своя научен интерес активно действащия и съзнателен човек. Социалната реалност, според тази отправна точка е резултат от взаимодействията на активно действащи, съзнателни индивиди, които я създават в процеса на действията си. Така се начини и средства за конституиране спецификата на човешкия социален свят, в сравнение с природния. В същото време това е опит нуката социология да отговори на критериите за научна рационалност, доказателственост и изводимост на твърденията. Тя налага диалог между установилото се социологическо познание и нови подеми на плуралистическото мислене. Най-ярки представителели на тази теория са ФЛОРИАН ЗНАНИЕЦКИ и МАКС ВЕБЕР.

8. Символно – интеракционистка теория за обществото. Тази теория изследва най-вече елементарните социални взаимодействия на членовете на социални групи в условията на пряка комуникация, посредством символи. Тази гледна точка се основава на разбирането, че хората се развиват в процеса на социалното взаимодействие в обществото. То води началото си от твърдението на МАКС ВЕБЕР твърдението, че хората действат в съответствие с тълкуването смисъла на техния свят. ДЖОРДЖ ХЪРБЪРТ МИЙД въвежда тази гледна точка в американската социология през 1920 година.

Символният интеракционизъм анализира общество чрез преодоляване на субективните значения, които хората налагат на предмети, събития и поведения. Субективните значения са първостепенни, защото се смята, че хората се основават на това, в което вярват, а не само върху това, което е обективно вярно. Смята се, че обществото по този начин социално се конструира чрез човешкото тълкуване. Хората интерпретират един на друг поведение и именно тези тълкувания образуват социалната връзка. Тези тълкувания са наречени определяне на ситуацията.

Критиците на тази теория твърдят, че символния интеракционизъм пренебрегва макро - равнището на "голямата картина." С други думи той може да пропусне големите проблеми на обществото, като се съсредоточи прекалено тясно върху "дърветата", а не върху "гората". Критики са отправени и към пренебрежителното отношение към влиянието на социалните сили и институции върху индивидуалните взаимодействия.

Освен Дж. Миййд, в рамките на тази теория творят ХЪРБЪРТ БЛУМЪР, РОБЪРТ ПАРК, ЪРВИН ГОФМАН, РАЛФ ТЪРНЪР и др.

9. Структурна теория за обществото. Според РОБЪРТ МЪРТЪН, обществата се характеризират с тяхната култура и социална структура. Културата установява цели за хора в обществото, докато социалната структура осигурява (или не може да осигури) средствата за постигане на тези цели. Според Мъртън, в добре интегрирано общество, хората използват приети и подходящи средства за постигане на целите, които са основа за обществото. В този случай, целите и средствата на обществото са в равновесие. Когато целите и средствата не са в баланс помежду си е много вероятно да се получат различни отклонения. Този дисбаланс между културни цели и структурно налични средства действително може да доведе девиантно поведение.

Р. Мъртън категоризира хората в пет основни категории по отношение на връзката им с културно приетите цели и средствата за постигането на тези цели: *Конформисти* - Това са хората, които вярват в установените културни цели на обществото, както и в нормативната средства за постигане на тези цели; Те следват правилата на обществото; *Ритуалисти* – Те не вярват в установените културни цели на обществото, но вярват в средствата за постигане на тези цели; *Новатори* - Приемат културните цели на обществото, но отхвърлят традиционните методи за постигане на тези цели; *Оттеглени от обществото* - Отхвърлят както културните цели, така и приетите средства за постигане на тези цели; *Бунтари* – Те не само отхвърлят опита, установените културни цели и приетите средства за постигането на тези цели, но ги заместват нови цели и нови средства за постигане на тези цели.

10. Структурно-функционална теория за обществото. разглежда социалните зависимости и процеси чрез фиксиране на социалното цяло (система) и отчитане на следствията и неговите елементи, взаимодействията между цялото и средата. Тя цели изграждането на *универсален модел на обществото*. Теоретичното начало на тази парадигма поставя ТОЛКЪТ ПАРСЪНЗ, който приема, че дадено общество е интегрирано и функционира ефективно, ако разпределението на предимствата и ограниченията в йерархията, на предимствата и ограниченията в йерархията от социални позиции, съответства на валидната в обществото ценностна система. Такъв подход авторът сам определя като *аналитичен реализъм*. В основата му се поставя фундаменталното единство на света, неговото обединяване в универсум, в чийто център е поставен човекът. Универсумът съществува във и независимо от човешкото съзнание, има системна природа и във връзка с това, разнообразните аспекти на външния свят имат системен характер. Тези качества притежава и социалната реалност, както и предметната област на социологията.

Подобни идеи се срещат още при ЕМИЛ ДЮРКЕМ, ВИЛФРЕДО ПАРЕТО, БРОНИСЛАВ МАЛИНОВСКИ, АЛФРЕД РИДЖИНЪЛ РАДКЛИФ-БРАУН и др., но те се свързват главно с Толкът Парсънз и неговите последователи РОБЪРТ МЪРТЪН, ПЕТЕР ШТОМПКА, УИЛЯМ МУР и др.

11. Радикална теория за обществото В нейното ядро се съчетават идеи от класическата социологическа традиция, критика на “абстрактния емпиризъм” критика на Парсънзовата “Голяма теория” (структурно-функционалната парадигма). Обоснована е от ЧАРЛЗ РАЙТ МИЛС, който вижда социологическата рационалност насочена към моралните процеси и явления в социума.

12. Социално-разменна теория за обществото. Свързана е с тезата, че развитието на човешкото общество е белязано от размяната между хората на различни вещи. Социалните отношения в този контекст могат да бъдат разгледани като *социално-разменни отношения*. Стремехът на тази теория е чрез нея да се покрие проблематиката на социологическата теория на обществото изобщо. Теорията се противопоставя на функционалистката и структурно-функционалната теории в в два пункта: 1.теоретичната логика на социологията; 2.проблемът за природата на социалната реалност.

Докато структурно-функционалната теория изтласква на заден план и фактически пренебрегва активната роля на хората при осъществяването на социалните процеси, социално-разменната теория свързва социологията с емпиричната реалност на социалния живот на хората.

Социално-разменната теория най-вече е свързана най-вече с имената на ДЖОРДЖ ХОУМЪНС И ПИТЪР БЛАУ.

13. Феноменологична теория за обществото Възниква като реакция срещу натурализиращите се тенденции на някои социологически теории. Тази теория е свързана с доразвиване идеите на МАКС ВЕБЕР, ЯН ХУСЕРЛ, АНРИ БЕРГСОН и др. Нейната същност се състои в стремежа да се постави човешкото съществуване, смисълът на човешкото общество и мястото на човека в Космоса като централен проблем на социологията, като се изгради една субективна гледна точка за социалния свят (интерсубективизъм), която се отнася за социалния деятел. Тя подлага на изследване начина, по който всекидневното мислене преодолява непроницаемостта, уникалността на индивидуалното определяне на ситуация в обществото.

По-значими представители на тази парадигма са АЛФРЕД ШЮТЦ, ПИТЪР БЪРГЪР и др.

14. Етнометодологична теория за обществото Теорията е един своеобразен връх на модерната социология, чието начало се поставя от ХАРИ ГАРФИНКЪЛ. Той свързва своята парадигма с *банални неща и сцени от всекидневния живот в обществото*. При нея съществуващия свят на обществото се разглежда като усилия на хората да създадат общовалиден смисъл на социалната реалност.

Най-изявени последователи на тази теория са ХАРВИ САКС, ААРОН СИКУРЕЛ, ЕМИЛ ЩЕГЛОВ, ГЕОРГ ДЖЕФЕРСЪН и др.

15. Рационалистка теория за обществото. Според тази теория за обществото, икономика играе огромна роля в човешкото поведение. Един от ключовите елементи на рационалистката теория е убеждението, че всички действия в обществото, имат фундаментален рационален характер. Всички социални действия може да се разглеждат като рационално мотивирани, колкото и понякога да изглеждат ирационално. От централно значение за теорията е предположението, че сложните социални явления могат да бъдат обяснени от гледна точка на индивидуалните действия, които водят до тези явления. *Елементарната единица на социалния живот е индивидуално човешко действие*. По този начин, ако трябва да се обясни социалната промяна и социалните

институции в обществото, трябва да покаже как те са възникнали в резултат на индивидуалните действия и взаимодействия.

Рационалистката теория регистрира тенденциите модернизиращото се общество да връща погледа си към патриархалността, но и едновременно с това свързвайки се с рационалността. В рамките на тази теория се прави опит за изграждане на социологическа теория на социалните системи, които се определят от принципите на взаимна зависимост на елементите на цялата обществена система, както и корелацията на главните фактори, които определят функционирането на обществото като цяло, равновесието между нея и окръжаващата я среда. Рационалното и рационализацията се разглеждат в смисъл на ментални и обективно-практически факти. *Рационализацията съществува в различни области на живота и те са от най-различен характер.* Те могат да се появят само там, където е налице *демистификация на света.*

За формирането на тази теория за обществото влияние имат определени тенденции в развитието на науката като цяло и острите социални проблеми в Европа, свързани с модернизиращото се общество.

ФЕРДИНАНД ТЪОНИС е социологът, който поставя началото да се пише за социалната рационалност. В центъра на рационалистката теория стои разбирането, че истинското знание и реалност се опират само на разума, като се отхвърлят други тайнствени и личностни сили за социално знание. Отговаряйки напълно на рационалистичния дух на капитализма тя насочва вниманието към рационализация на обществените отношения – икономика, индустрия, търговия и размяна – като атрибути на обществото, чрез които триумфира рационалната воля. Рационализацията прави ясно разграничение между личните интереси и тези на обществото. Тя се появява само там, където мистичния свят е преодолян и са налице обществени концепции, свързани с реалността. Тя пропива всички сфери на обществения живот при капитализма.

Тази теория е свързана и с творчеството на ВИЛФРЕДО ПАРЕТО, МАКС ВЕБЕР, МАРКСИСТКАТА ТЕОРИЯ с нейните представители и др.

16. Постмодернистка теория за обществото. В центъра на тази теория стои общото схващане, че животът на западното общество е остарял начин на живот, прикрит зад действията на безлична бюрократична машина. Тя изразява тревога от изграждането на оръжия за масово потребление, разрастване на консумативността, липсата на справедливо социално-икономическо разпределение и т.н.

Новото в постмодернистката теория е представянето на човешкото общество като потребителско общество. То се разглежда като социално пространство, в което действа символно насилие като форма на властта.

Други важни отправни точки на тази теория са свързани с *хабитуса* и *симулакрума* като отражение на реалността, структурната мистификация, социалния обмен, концепцията за новия хуманизъм, спецификата на постмодерната ситуация, социалното конституиране на съвременните общества и т.н.

Основни представители на постмодернистката теория за обществото са МИШЕЛ ФУКО, ПИЕР БУРДИЙО, ЛОИК ВАКАН, ЖАН -ФРАНСОА ЛИОТАР, ЖАК ДЕЛЪОЗ и др.

17. Футурологична теория за обществото. Чрез нея се постулира възможното човешко бъдеще, т.е. какво е възможно да се случи в бъдеще на обществото. Това е радикално нова отправна точка в социологията, която показва стремеж за създаване на *систематичен модел на бъдещето, базиран на миналото и настоящето*, за определяне

вероятността от бъдещи тенденции и цели, които трябва да бъдат реализирани от обществото.

В рамките на тази теория се разглеждат концепциите за индустриалното и постиндустриалните общества, за Технологичния детерминизъм, нови теории за властта, политическата теокрация, пазарната хиперимперия, обосновават се ефектът на благоденствието и разбирането за “век на организациите”; постулира се информационното общество, предвижда се векът на умните машини, които все повече ще заменят човека; предвижда се техническата сингуларност, формулират се мегатрендовете на общественото развитие и т.н.

По-значими представители на футурологичната парадигма са представителите на РИМСКИ КЛУБ, ДАНИЕЛ БЕЛ, РАЙМОН АРОН, УИЛЯМ РОСТОУ, АЛВИН ТОФЛЪР, ФРАНСИЗ ФУКУЯМА, ДЖОН НЕЙСБИТ, ПАТРИСИЯ АБЪРДИН, РЕЙМЪНД КЪРСУАЙЛ, ИГОР БЕСТУЖЕВ-ЛАДА и др.

II. ТИПОВЕ ОБЩЕСТВА

1. Ловци и събирачи. Членовете на това общество предимно оцеляват с лов животни, риболов и събиране на плодове и растения. За да оцелеят, ранните човешки общества са били напълно зависими от непосредственото им природно обкръжение. Следователно, обществата на ловци и събирачи обикновено са били малки, но доста мобилни. Те могат да се нарекат *номадски*, движещи се постоянно в търсене на храна и вода. Първите представители на съвременния човек и ловците – събирачи се появяват в Близкия Изток и Северна Африка преди около 90 000 години.

Трудът при лова на животни и събирането на плодове и хранителни растения се разделя поравно между членовете, най-вероятно въз основа на пола, което си е било разделение на труда. Мъжете вероятно са ходили на дълги разстояния за да ловуват поголемите животни. Жените са ловували малки животни, събирали са плодове и растения, правели са дрехи, защитавали са и са отглеждали децата, като същевременно са помагали на мъжете да защитават общността от съпернически групи. Поради естествената си мобилност, тези общества съхраняват твърде малък излишък под формата на стоки.

По-голямата част от тези общества са съществували в праисторическото минало, като днес се знае, че те са около един милион души, но са на ръба на изчезването. Например, такива общества са:

Бушмените от пустинята Калахари в Африка, които използват една от най-старите форми на лов, познати на човека - устойчивост на човешкото тяло. Преди оръжията, човеците са използвали телата си при лов, преследвайки плячката, докато тя се срина от умора. Калахари ловците обикновено преследват куду – антилопа в продължение на 2 до 5 часа и пробягват над 25 до 35 км при температури от около 40° до 42°, докато животното се срина от умора и те го убият.

Хората Спинифекс или Пила Нзуру са традиционни ловци - събирачи живеещи във Великата пустиня Виктория, разположена в Западна Австралия. Първата информацията за тях се появява през 1910-1930 г., когато мисионери започват нахлуване в земите им. След това, през 1952 г., британците започват тестване на атомна бомба, само на 300 км от тяхното местоположение. Те изпращат един опитен бушмен да предупреди хората Спинифекс за изпитанията, но един човек трудно може да покрие голяма територия и едва ли хората са имали шанс да се спасят всички. Някои от хората

са преместени около църковни мисии, но значителна част продължават да ловуват в родните си земи.

Сентинелезите живеят на островите Андаман в Бенгалския залив, поддържат своето самостоятелно съществуване и защитават своята територия. Невероятно, но те успяват да оцелеят през 2004 г. от цунамито в Индийския океан. Според преброяване в Индия, проведено през 2001 г. племето на сентинелезите наброяват 39 души, от които 2 мъже и 18 жени. По неофициална статистика обаче те са някъде между 40-500.

Пираха са Амазонски ловци – събирачи, които живеят главно на брега на река Маиси в Бразилия. Според данни от различни международни организации, Бразилска Амазония е дом на повече нецивилизовани племена, отколкото навсякъде другаде от света. Те знаят всичко за ползата и местоположението на всички важни за тях растения, разбират поведението на животните и знаят как да ги хванат или в случай на опасност да избегнат. Те могат да ходят в джунглата голи, без никакви инструменти или оръжия и след три дни по-късно да се върнат с кошници плодове, ядки и дребен дивеч. Имат минимални контакти с външния свят и понякога правят бартер с външни търговци, но в по-голямата си част се противопоставят най-външни влияния, като запазват начина си на живот на ловци и събирачи.

2. Пасторални общества. Появили са се за първи път преди 12 000 години, като са отглеждали пасищни животни за храна и за транспорт. Наричани са още *Апостолически общества*, които все още съществуват и днес, главно в пустинни земи на Северна Африка. Те реализират вид икономика, която се основава на отглеждане на домашни животни. Наименованието на тези общества идва от латински език: *pastoralis* - *пастир*.

Пасторализмът в различни варианти се реализира като начин на съществуване на общества по целия свят. Характеристиките му, практиката на отглеждането на добитъка, социалната организация на тези общества, както и други аспекти на скотовъдството варират от на различните места, според различията на социални групи, ангажирани в процеса на отглеждане на домашни животни. Много от традиционните начини на скотовъдните практики са адаптирани към променящите се условия на съвременния свят. По-специално, това се отнася до ранчо в САЩ и в скотовъдните стопанства на Австралия.

Опитомяването на животни дава възможност за по-лесно управление предоставянето на храни, отколкото ловът и събирането на плодове и растения. Следователно, пасторалните общества са в състояние да произвеждат излишък от стоки, което прави възможно съхранението на хранителни продукти за бъдеща употреба. С необходимостта от складове за съхранение на хранителни продукти идва и желанието да се развият населени места, което от своя страна позволява на обществото да остане на едно място за по-дълги периоди от време. А със стабилното местоживееие идва и търговията с излишните стоки между съседните пастирски общности.

Апостолически общества позволяват на някои от неговите членове да развият и други дейности, като по този начин се появяват търговци, лечители, духовни водачи, занаятчии и хора с други професии.

3. Градинарски общества. Градинарство пръв път се практикува в Близкия Изток около 9500 години, а тази технология се разпространява далеч на изток и по крайбрежието на Атлантическия океан преди около 5 000 години. Приблизително по това време се появяват градинарски общества в Азия и Европа, Северен Китай,

Мексико, Перу и тропическите низини на Източна Азия, Африка и Южна Америка. В Мала Азия, Палестина и около река Тигър, археолозите са открили останки от древни селища датиращи от около 8000 г. пр.н.е., в която градинарството изглежда е било основното средство за препитание.

Преди да приключи ерата на ловците и събирачите, около 10 000 години преди съвременността човешките общества натрупват значителна информация за растенията и животните. Хората са запознати с поведението на някои животните и могат да идентифицират различни видове ядливи, запознати са с техните процеси на възпроизводство и растеж. Преминването от лов животни към събирането на растения за култивиране е важна стъпка към тяхното одомашняване.

За разлика от пасторалните общества, които разчитат на опитомени животни, градинарски общества отглеждат плодове, зеленчуци и други хранителни растения. Тези общества първи път се появяват в различни части на планетата, почти по същото време като пастирските общества. Подобно на ловците и събирачите, градинарските общества е било необходимо да са мобилни. Изчерпването на ресурсите на земята или оскъдният приток на вода, например, принуждава хората да напускат неплодородните райони на земята. Градинарските общества понякога са произвеждали излишък, което им позволява да го съхраняват, а също така обуславя развитието на други професии, които не са свързани с прякото оцеляване на обществото.

Преминването към градинарството означава повече храна и по-постоянни селища и често повече свободно време за мъжете. *Увеличението на свободно време за мъжете често води до водене на войни* и поява на култа към войните.

Градинарските общества се отличават от обществата на ловците и събирачите по това, че започват да отглеждат домашни растения, като основна база за своята издръжка. Те се разграничават от аграрните общества по това, че не използват обработващи приспособления като плугове, рала и животинска тяга от пасторалните общества по това, че не отглеждат домашни животни като база за своето съществуване. Разположени са в райони с условия, подходящи за надеждно отглеждане на растителни култури. От всички промени в човешкия живот, които са резултат от градинарски революция, най-основната е *създаването на стабилен икономически излишък*. Друга важна тяхна характеристика е, че градинарски общества са склонни да бъдат брачни

В по-напредналите градинарски общества, политическите и икономическите институции стават добре развити, както *овладяването на търговията*, свързва различни населени места помежду им. В съвременността също съществуват градинарски общества, като най-типични примери в това отношение са:

Градинарското общество Яномама, населяващо части от Южна Америка, Южна Венецуела, Северна Бразилия. Разположено е в около 125 различни селища с население то 40 до 250 жители за които градинарството е форма на съществуване. Естествената им среда е тропическа гора. Яномама развиват свои технологии за живота като: сурови глинени съдове, лъкове и стрели, агути ножове (направени от зъбите на агути – вид гризач). Отглеждат царевица, но тя не влиза в продуктите за ежедневна употреба. Тютюнът е друга култивирана култура, която дъвчат всички – мъже, жени, деца и възрастни. Отглежда се памук, който служи за изработване на хамаци. Тъй като Яномама нямат никакви домашни животни, те разчитат изключително на риболов и събирането на малки животни и насекоми, които са източник за тях на животински протеини

За *Меланезийски градинарски общества* е много характерна повишената икономическа производителност на градинарски продукти като при тях има силно движение на стоки към съседните общности и групи. Те са преди всдичко т.нар. *интензивни градинари*, които наторяват обработваемата земя и понякога я използват непрекъснато, за разлика от т.нар. *прости градинари*, които яоставят 5 – 10 години, а понякога и повече на угар, преди да се използва отново. Обработваемата земя е на Меланезия е много богата и покрити с гъста тропическа растителност.

Градинарските общества на остров Таити са разположени на около 35 мили. Основният градинарски инструмент е прост дървен стик за копаене. Основните опитомени растения в Таити са донесени от Индонезия и включват кокосови палми, хлебни дървета, таро, ямс, сладки картофи, банани и захарна тръстика. Най-важната храна е хлебното дърво, плод, който е в изобилие и е с изключителна питателност. Друго такова растение е кокосовата палма, чието кокосово мляко се използва за пиене. Палмовите листа се използват за слама и правене на влакна за рогозки и кошници. Таитяните от двата пола са отлични плувци.

4. Земеделски (Аграрни) общества Формират се по време на неолита, но своят разцвет получават 3000 г. пр. н.е. главно в Египет и страните от Близкия Изток. За разлика от ловците събирачи обществото хора в аграрните общества имат изкуствени средства за увеличаване на добива от полезни храни на заетата от тях територия и по тази причина гъстотата на населението в тези общества е значително увеличена, което води до усложняване на социалната и политическата им организация.

Основните характеристики на аграрното общество са: относително слаба социална диференциация, но доста висока в сравнение с обществата на ловците и събирачите; преобладаване на селското население; основният вид производство - селско стопанство; начало на развитие на добивната промишленост; начало развитието на занаятчийството. Продукти на аграрните общества са египетските пирамиди, пътищата и водопроводите на Древен Рим, разклонените напоителни системи в Близкия изток и Китай, и др.

Аграрните средновековни европейски държави дават възможност за печелене на лично, обществено и държавно богатство. Промени в аграрните практики се отбелязван през XVIII век, по време на така наречената Британска Аграрна революция, която впоследствие се разпростира в останалата част на Европа и Съединените американски щати, където Томас Джеферсън насърчава аграризма като начин за формиране на американската нация. *Аграрните общества се превръщат в индустриални, в резултат на индустриалната революция.*

Този тип общества в самото си зараждане започват да култивират култури - зърнени като пшеница, ориз, царевица и ечемик на голяма площ. Това явление се отбелязва от социолозите като *Земеделска революция*, като те се позовават на технологичните промени, настъпили преди 8500 и довели до отглеждане на земеделски култури и отглеждане на селскостопански животни. Увеличаването на произведени храни от обществата води до възпроизводство на по-голямо население, отколкото в по-ранните общности. Това води до обособяване на градовете, които стават центрове на търговията, появяват се техни владетели, педагози, занаятчии, търговци и религиозни водачи, които не трябва не се притесняват като ловците и събирачите за намирането на храна.

В тези общества се появяват по-изразени степени на *социалната стратификация*. Например, жените имали по-висок социален статус, защото споделят вече труда

наравно с мъжете, но са подчинени на мъжете. Селата и градовете разширяват дейността си в съседните области, където по тази причина настъпват конфликти с други общности. Земеделските производители започват да предвиждат храна в замяна на защита срещу нашествието на враговете. Появява се *система от владетели с висок социален статус*. Тази благородническа общност започва да организира воини с цел предпазване на хората от нашествие. По този начин благородниците започва и да извличат стоки от "по-малките" хора на обществото.

В най-ранните земеделски общества религията е изключително мощна сила и е идеология, която мотивира земеделските производители да произвеждат повече, отколкото е необходимо. Така се появяват и разпространяват *три религии*: Будизъм, Християнство и Ислям, като всяка от тях се обявява за универсална вяра. Появяват се бюрокрацията и официалната правна система. Парите липсват в първите прости аграрните общества, въпреки че съществуват стандартизирани „валути”, като ечемика например. Най-важният технологичен напредък в тези общества е *откриването на техниката на топене на желязо*, като реди това, бронзът е най-важният метал.

Днес списъкът на конкретни аграрни държави, където доброто земеделие е основата на тяхната икономика включва:

Непал - Една от най-бедните и слабо развити държави в света. Близко половината от населението на страната живее под прага на бедността. Селското стопанство дава препитание на 80% от населението и дава около 40% от БВП. В него работи 81% от работната сила на страната. Селскостопанската продукция включва производството на ориз, царевича, пшеница, захарна тръстика, кореноплодни растения, мляко и месо от индийски бивол.

Папуа Нова Гвинея - В селското стопанство са заети 72% от трудоспособното население. Плодородните земи са само 5% от общата територия. Главни земеделски култури са кокосова палма, кафе, какао, чай, ориз и др.

Етиопия Земеделството генерира почти 41% от брутният вътрешен продукт, 80% от износа и заема 80% от работната ръка. Основните земеделски култури включват кафе, боб, маслодайни семена, зърнени храни, картофи, захарна тръстика, плодове и зеленчуци. Най-голям приход осигурява износа на кафе. Страната е вторият по големина производител на царевича в Африка.

Индия - Държава забележима в световен мащаб технологична сила със собствена космическа програма, разполага с ядрено оръжие и третата по големина армия в света, но все още се отличава с много високи нива на неграмотност и корупция, а голяма част от населението ѝ страда от недохранване и болести. Селското стопанство е в основата на индийската икономика. В него е заето около 61% от трудоспособното население. В страната има милиони дребни стопанства, както и десетки хиляди огромни плантации, в които се отглеждат култури за износ. Страната е един от водещите производители на чай, захарна тръстика, царевича, бобови култури, пшеница, фъстъци, тютюн (на 3-то място в света). Индия е световен лидер в производството на подправки — джинджифил, индийско орехче и др. Животновъдството е също силно развито. Едрият рогат добитък се отглежда предимно за мляко. Тъй като кравата е свещено животно в индуската религия, от нея се използва само млякото.

Лаос - Селското стопанство съставлява половината от БВП и осигурява 80% от заетостта в страната. Само 4,01% от страната е обработваема земя, а от нея само 0,34% се използва за трайни насаждения. Около 80% от обработваемата площ е използвана за

отглеждане на ориз. Приблизително 77% от земеделските домакинства в Лаос са самозадоволяват с ориз.

Бутан - Страната е наричана Азиатската Швейцария и една от най-непокътнатите екосистеми в света. Вместо с БВП (брутен вътрешен продукт), бутанците измерват развитието си с индекс на брутно национално щастие. Така те се класират на осмо място сред 20-те най-щастливи страни, като изпреварват САЩ, Люксембург, Япония и др. Селското стопанство заема 45% от икономиката. Страната е гъсто залесена и се обработват само 3 на сто от земята. Основни култури са ориз, чай, царевица. Отглеждат се предимно едър рогат добитък и овце. През януари 2013 г. бутанците обявяват, че забраняват използването на вредни торове и химикали в земеделието на цялата държава Бутан и така целят да се превърнат в първата 100% био - земеделска държава в света. Така страната започва да се развива като зелена икономика в светлината на огромното напрежение, което се упражнява от човека върху планетата. Бутан изнася редки гъби за Япония, снабдява със зеленчуци луксозни хотели в Тайланд, доставя ябълки в Индия и червен ориз в САЩ. Въздържайки се от използване на изкуствени торове и фитосанитарни продукти, страната се стреми също да намали разходите за внос - сериозен проблем за държава с ограничени резерви от чужда валута. Политиката, насочена към изцяло биологично земеделие, "ще осигури на страната реноме като производител на висококачествени органични храни, което в дългосрочен план ще й даде предимство на пазара и възможността да поддържа високи цени.

А като примери за страни с развита аграрна политика могат да послужат: *Русия, Китай, Бразилия, Франция, Германия*. При посочените страни земеделието не е основа на държавната политика, но е съставна част от благополучието на обществата.

5. Феодални общества. От IX век до XV век, феодалните общества са *основани на собственост върху земя и взаимоотношения, свързани със собствеността на земята и изпълнението на военна служба*. Феодализмът е система от двустранни юридически и военни задължения между военната аристокрация в Европа през Средновековието, концентрирани около концепцията за васали, сюзерени и феоди. Това е общество, при което *земевладелците разполагат с труда на селяните, които в някои отношения се доближава до робския*. За разлика от днешните фермери, васалите при феодализма са били длъжни да култивират земята на господаря си. В замяна на военна защита, господарите експлоатирали селяните в осигуряването на храна, култури, занаяти, почит и др. *Кастовата система на феодализма е често мултипоколенческа* - семействата на селяните обработват земите на господаря за поколения наред.

Феодалните общества се зараждат в Западна Европа още през V век при късната Римска империя. Характерни за него са високата степен на политическа децентрализация, дуализмът на светската и духовната власт, специфичната роля на европейския град като център на занаятите и търговията, ранното развитие на хоризонтални обществени структури, публичното частно право. Феодализмът господства в Европа през цялото Средновековие, до буржоазните революции. Между XIV век и XVI век, феодализма започва да се заменя от нова икономическа система – капитализъм, който се характеризира с открита конкуренция в условията на свободен пазар, в която средствата за производство са частна собственост.

Интересно е да се отбележи, че са налице и *съвременни следи от феодализъм*:

Шотландия - Системата на земеползването в Шотландия до съвсем скоро е била предимно феодална по природа. Това означава, че земята е под контролът на Короната.

Исторически Короната прави дарение на земя в замяна на военни или други услуги, както и надарените от нея от своя страна правят дарения за други услуги и т.н. Лицата, които предоставят безвъзмездни средства запазват правния интерес към земята. В йерархичната структура на землеотдаването обаче само един от собствениците е васал и се счита за собственик на имота. С Акт 2000 се премахва феодалната система на земеползване в Шотландия и се заменят със система за окончателна собственост върху земя. Законът влиза в пълно действие считано от 28 ноември 2004 г.

Англия - В Лекстън, Нотингхемшир, продължават да се задържат известни остатъци от феодалната систем. Земята все още е стопанисвана с помощта на специфична за феодализма система, типична за областта.

Сарк - Малък остров сред Англо-нормандските острови е последната феодална държава в Европа, до 9-ти април 2008 г. Островът е владение на голям близкия остров Гърнзи и се ръководи независимо от сеньор, който е васал на собственика на земята - кралицата на Обединеното кралство. Едва на посочената дата е избрано първото демократично правителство.

6. Индуриални общества. Те бележат прехода от предимно аграрна икономика към индустриално производство, в резултат на което аграрното общество става индустриално. Този процес обхваща втората половина на XVIII век и началото на XIX век, когато се отбелязва *стремителен ръст на производителните сили, основан на машинна индустрия и утвърждаването на капитализма като господстваща икономическа система* в световен план. Увеличава се производителността, а транспортните средства подобри, за да се улесни прехвърлянето на продукти от едно място към друго. Голямото богатство на капиталистите се постига чрез високо технолгизирани фабрики за своето време и "масите" намерили работа работа в тези фабрики.

В резултат на промишлената революция се отбелязва и промяна на цялата структура на обществото, свързана повишаване на производителността на труда, ускорена урбанизация, начало на икономически ръст, повишаване жизнения статус на населението. Тези явления се разпростират от Великобритания към Западна Европа и Северна Америка, като в крайна сметка засягат целия свят. Въздействието на Индуриалната революция е съпоставимо с въздействието на Неолитната революция, при която човечеството създава земеделието и изоставя номадския начин на живот.

Индуриализацията води до промени в почти всеки аспект на обществото. Повишава се ролята на семейството за осигуряване на професионално обучение и образование на децата. Държавното образование чрез училищата и вслушването в средствата за масова информация стават норма. Животът на хората се е увеличава в години и здравето им се подобрява. Политическите институции променят моделите на управление. Културно многообразие и социалната мобилност нарастват. Големи градове се очертават като места за хората, търсеци работа в заводите. Социалната власт се премества в ръцете на бизнес елита и държавните служители, което води до борби между индустриалци и работници. Непрекъснато продължават бързите промени в промишлени технологии продължи, по-специално в производството на големи машини и на транспортни средства. Индуриалната революция също влияе върху развитието на бюрократичните форми на организация, писмените им правила, длъжностните характеристики, йерархични методи на управление.

Нововъведенията, които определят облика на Индуриалните общества са направени в три направления: 1.замяна на човешката енергия с машините; 2.замяна на

животинската енергия с двигатели преобразуващи топлината в тяга; 3. нарастваща употреба на минарели (въглища) вместо дърва. В резултат на това се постига *увеличаване на производителността*.

Само за периода 1770 – 1800 г., т.е. за краткия период от 30 години, в Англия са издадени 2 600 патента за открития. СУЕЦКИЯ КАНАЛ, прокаран под ръководството на френския инженер ГЮСТАВ АЙФЕЛ е символ на Индустриалното общество и Индустриалната революция.

Извършват се промени и в организацията на международната търговия. Важна роля в това отношение играят големите стокови борси в Ню Йорк, Лондон, Чикаго, Амстердам, Хамбург и др. На тях все по-често се извършва покупко-продажба на големи партии от стоки. Налага се и практиката за организиране на международни промишлени изложения, на които се излагат и рекламират най-новите постижения на техниката. Между тях особено известни са изложенията в Лондон, Париж, Виена, Филаделфия и др.

Ускорява се паричното обръщение, като едновременно започват обръщение различни национални златни, сребърни и медно-бронзови монети - австрийски талери, сечени по време на императрица Мария Терезия, златните италиански флорини, сребърните долари на САЩ и др. Курсовете между различните циркулиращи национални златни и сребърни монети се определят според съдържания се в тях благороден метал, реалното им тегло и съотношението в цената между среброто и златото. Поставя се и началото и на трудовото законодателство:

Зародилата се по времето на Индустриалната революция социална политика става основа, върху която по-късно се изграждат другите нейни елементи. Линията за индустриализация на стопанството неизбежно се съпътства с потребността от непрекъснато подобряване условията на труд и живот на хората.

7. Постиндустриални общества. Постиндустриалното общество започва да се формира от втората половина на ХХ век и се обозначава главно като Общество на знанието. Разбирането за него се отразява в теоретичните подходи на ДАНИЕЛ БЕЛ, РАЙМОН АРОН, АЛВИН ТОФЛЪР, ЗБИГНЕВ БЖЕЖИНСКИ и др. В обобщен вид те представят *основните отличителни черти на това общество*: много висока производителност на труда; високо качество на живот; икономиката като доминиращата сектор; иновативен високотехнологичен и рисков капитал, и бизнес; висока цена и висока производителност на националния човешки капитал; генериране на огромен брой иновации, което води до конкуренция между самите тях и т.н.

Няма единно мнение относно причините за възникване на постиндустриалните общества, но най-общо те посочват следните причини: подобряването на технология, механизация и автоматизация на производството намалява броят на хората, пряко заети в материалното производство; съвременната икономика достига високо качество, когато по-голямата част от работниците имат относително високо ниво на образование;

интелектуалният растеж и подобряване на креативността заемат важно място в скалата на ценностите на обществото; основните материални нужди на хората са удовлетворени, занимават се с интелектуален труд, увеличава се търсенето на услуги; основните "средства за производство" стават квалифицирани работници, което променя структурата на обществото и собствеността върху материалните средства за производство губи своята значимост и т.н.

Най-важната особеност на постиндустриалното общество е *засилване на ролята и значението на човешкия фактор*. Променя се структурата на човешките ресурси:

намалява се делът на физическия труд и нараства делът на висококвалифицирания и творчески труд. Увеличават се разходите по подготовката на работната сила - образование, квалификация и преквалификация на работниците.

Според различни социологически източници в момента в *икономиката на знанието* в САЩ работят около 70% от работната сила, което дава възможността редица изследователи да характеризират *постиндустриалното общество като общество на професионалисти*, където силата принадлежи на *меритокрацията* - интелектуалния елит. За да се обозначи тази нова интелектуална класа АЛВИН ТОФЛЪР въвежда термина *когнитариат*.

С появата на компютъра и микрочиповете, светът е свидетел на *технологична революция*, свързана със създаването на постиндустриалното общество, основано на информация, знания и продажбата на услуги. Това означава, че вместо да се задвижва от фабрики за производство на стоки, обществото се моделира от човешкия ум, подпомаган от компютърните технологии. Въпреки че заводите винаги ще съществуват, ключът към богатството и властта очевидно вече се състои в способността да се генерира, съхранява, манипулира и продава информация.

Примери за постиндустриални общества са САЩ, Канада, ФРГ, Япония, Финландия и др.

III. СЪВРЕМЕННИ КОНЦЕПЦИИ ЗА ОБЩЕСТВОТО

1. Общество на Всеобщото благоденствие *Всеобщото благоденствие* е израз, който произтича от теорията на ДЖОН КЕНЕТ ГЪЛБРАЙТ, който смята, че това е обществото на капитализма достигнато след края на Втората световна война. Това е индустриално общество, в което държавата играе уравниваща сила и в него се налага нов тип власт – на технокрацията и техноструктурите. Те създават ефективни системи за планиране дейността на корпорациите, като така отстраняват някои от противоречията на класическия капитализъм.

Обществото на всеобщото благоденствие осигурява непрекъснат икономически растеж и изобилие и изравнява различията между социалните групи. Характеризира се с висок жизнен стандарт и стремеж към конвергенцията между капитализма и социализма в един бъдещ, по-добър свят. Властта на богатите се регулира чрез данъци и пререзпределение на доходите. Извършва се своеобразна революция на доходите, при което се постига депролетаризация на работническата класа.

Теорията на Дж. К. Гълбрайт има своите социални, политически и исторически предпоставки:

Още в края на XIX век и началото на XX век се наблюдават тенденции демократичните правителства в САЩ, Великобритания, Германия и Скандинавските страни да се намесват радикално в икономическия живот с цел да осигурят благоденствие на гражданите, страдащи от натиска на икономическата депресия и преодолее драстичните социално - икономически неравенства, по посока постигане на обществено благополучие и сигурност. В този дух след 1930 г. АЛФРЕД ЗИМЕРН използва израза *Държава на всеобщото благоденствие* характеризирайки демократичните държави като такива, които поддържат минимален жизнен стандарт на всички бленове на обществото, като провъзгласява принципа на равните възможности.

По същото време в посочените страни се изграждат системи за национално здравно и пенсионно осигуряване, всеобщ достъп до образование, осигуряване на

гражданите при безработица, заболявания, трудови злоупотреби, гарантира се законодателно минималната работна заплата и т.н.

Теорията на Дж. К. Гълбрайт се предхожда и от т.нар. *Кейнсианска теория* и последвалата я *Кейнсианска революция*. Кейнсианството възниква през 30-те год. на XX в. То се поражда от необходимостта да се обосновават пътища за изхода от икономическите кризи и особено от световната икономическа криза през 1929-1933 г. Това е най-тежката икономическа криза, предизвиква силен спад на производството, голяма безработица, инфлация и др. негативни явления. Теорията носи името на ДЖОН МЕЙНАРД КЕЙНС британски икономист. Той е привърженик на балансиращата правителствена намеса в икономическия живот на страната чрез фискални и монетарни мерки и формулира основния ангажимент на държавата за стремеж към обществено благо. Целта е да се намалят максимално негативните ефекти на свиването и разширяването на икономическата активност. Неговите идеи допълнително се развиват от множество последователи. Книгата му „*Икономическите последици на мира*“ предизвиква световна сензация. В нея той защитава тезата, че не трябва да се налагат тежки репарации на изгубилата Първата световна война Германия, защото това би навредило икономически и на страните-победителки и би довело до нова световна война (по-късно така и става). Още през април 1919 г. Джон Кейнс предлага на САЩ да започнат мащабна кредитна програма за съживяване на следвоенната европейска икономика — схема, която през 1947–1948 г. приема формата на плана Маршал.

Благодарение на Дж. М. Кейнс се регулира безработицата, достига се постоянен икономически растеж, нараства жизнения стандарт, се повишава обществената сигурност, подобрява се общественото благосъстояние и т.н. Социалните конфликти постепенно отстъпват място на процесите на социална интеграция. Неговата теория започва да губи своите позиции през 60-те и 80-те години на XX век вследствие на засилените мощни социални движения, съвпадащи с икономическата криза на 70-те г.

Съвременният прочит на Обществото на всеобщото благоденствие е изразът *Социална държава*, който означава обществена система под формата на механизъм за преразпределение на обществените блага в съответствие с принципа на социалната справедливост в интерес на всички граждани, така че всеки един индивид освен да може да съществува да има и достоен стандарт на живот.

Според българският изследовател на социалната държава ТАТЯНА БРАЙКОВА са налице *три модела на социална държава*:

1. *Либерален модел* – Към този модел могат бъдат причислени САЩ, Канада, Великобритания. Те развиват минималистична система за социално подпомагане, налице е ограничена социална поддръжка – програмите за социално подпомагане са условни (за да бъдат подпомагани лицата трябва да отговарят на определени условия), социалното осигуряване е слабо развито. Друга особеност на тези държави е силно развитата застрахователна система и минималното участие на държавата при социалната закрила на населението.

2. *Консервативен (корпоративен) модел* – Той е характерен за онези държави, чиито икономики са социално ориентирани. Към него могат да бъдат причислени Австрия, Германия, Италия и др. При този модел държавата играе активна роля в социалната сфера, поради което и социалната ѝ функция може да бъде определена като „силна“. Тук преразпределението на благата и доходите се осъществява или от самата държава, или от други субекти, върху които държавата осъществява контрол при преразпределението. В отличие от либералния модел, при консервативния държавата

осигурява материална поддръжка на гражданите си посредством държавна осигурителна система. Така например, при държавите, причисляващи се към този модел, социалните обезщетения се намират в пропорционална връзка с получаваните трудови доходи от индивидите (с размера на внасяните социални осигуровки). Особеност при този модел е, че има известна самостоятелност на осигурителните фондове, които се управляват съвместно от работодателите и профсъюзите

3. *Социално-демократически (социалистически) или скандинавски модел* – Това е моделът на скандинавските държави – Швеция, Норвегия, Финландия, Дания и др. При него държавата притежава и осъществява особено силна социална функция. Тук основните приоритети на държавата са свързани с благополучието (благоденствието) на обществото, което се изразява главно в увеличаване на неговите доходи и постигане на пълна трудова заетост. Средствата за социална дейност се осигуряват по два начина – от силния държавен сектор в икономиката и чрез високото данъчно подоходно облагане (по данни на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие в началото на XXI в. общата данъчна тежест варира между 50 – 65% за различните скандинавски държави). По този начин държавата участва дейно при преразпределението на блага и доходи, като осъществява изравнително преразпределение с цел намаляване на границите между бедни и богати.

2. Потребителско (консуматорско) общество. Изразът е свързан с критика към обществото на масова консумация, на стандарт потреблението на стоки и услуги, което е в разрез с духовните и интелектуални интереси на хората.

Появяващото се потребителско общество ВАЛТЕР БЕНЯМИН наблюдава още през 19-ти век. В „Париж столицата на 19-тото столетие“ той описва как на Световното изложение пролетариатът за първи път се превръща в купувач и ще се поклони пред фетишизираната стока. За Европа потребителското общество обаче се набелязва като ярка тенденция някъде от края на 50-те години и бележи края на нейното следвоенно възстановяване.

Идеята за потребителското общество е подробно развита от ЕРИХ ФРОМ в книгата му „Да бъдеш човек.“ Според него съвременният човек е вечен потребител. Той постоянно консумира. Ако не е потребител, той е търговец. Човекът е превърнал самия себе си в стока и изживява живота си като капитал, който трябва изгодно да се инвестира. Човекът е отчужден. Като личност той е управляван от егоистична грижа за самия себе си.

Е. Фром не харесва в съвременното общество това, че всичко се продава. Не просто се продават стоки, а в стоки са превърнати идеите, хората и други неща, които не би трябвало да се продават. Това води до положението, че може да се вярва на все по-малко хора. Все по-малко хора имат убеждения. Все повече хора, особено младите, нямат формиран характер. Те нямат търпение за учене, трудно понасят разочарованията и нямайки център вътре в себе си, нямат чувство за своя идентичност. От тук произтичат и техните страдания, като си задават въпроси за смисъла на живота и за собствената идентичност.

През исторически и социо-политически план консуматорското общество бележи своята поява през 50-те и 60-те години на XX век, в резултат на технологичната революция и прехода към високопроизводителност, прилагането на пазарната система е с цел да се преодолее бедността на населението в някои западни страни. Това води до масови използване от работещите семейства на потребителски и ипотечни кредит за да изплатят закупените стоки за дълготрайна употреба, модерни и маркови стоки за

осигеряване на комфорт и жизнен стандарт. Това води до масова еуфория, масовата консумация, стремеж към престиж и много прояви на "власт" и дори "тиранията на вещите" в семейството, тежести от нарастващия дълг и стрес от заплахата хората да изгубят цялото си имущество, заради неплащане. Въпреки това, в същото време търсенето на услуги води до бързото развитие на трудоемките сектори на икономиката и безпрецедентното търсене на специалисти за поправка на техника. Фетишизмът, удобствата, променения статут на жените, ограничеността на духовните интереси на много семейства предизвиква острите критики срещу консуматорското общество. Формира се съответна система от ценности и нагласи. Увеличаването на броя на хората, които споделят ценностите на консуматорското общество, е една от чертите на съвременното човечество.

Характеристики на съвременното консуматорско общество:

Личните разходи за стоки и услуги по целия свят са се увеличили повече четири пъти - от 4,8 милиарда долара през 1960 г., до 20 милиарда през 2000 г. Намалява ролята на малките магазини и се утвърждава главната роля на големите търговски центрове, като пазаруването в тях се превръща в популярна форма на забавление и самоцел. Разпространение на интернет, мобилни комуникации и др. води до формирането на нова информационна среда позволяваща пряко пазаруване, без посредник. Бизнесът произвежда всеобхватни културни феномени свързани с различните вкусове, желаня, ценности, норми на поведение и интереси, като важна роля в това играе рекламата, прониквайки в най-дълбоките пластове на съзнанието. Повишеното потребление се отразява на социалните характеристики на потребителите, които се опитват да демонстрират високо, несъобразано понякога с доходите социално положение и начин на живот. Разработени са различни системи от кредитни, банкови карти, пътнически чекове, карти за лоялни клиенти и т.н., които ускоряват процеса на вземане на решения, когато се правят покупки. Ускорява се темпото на промяната в модатана вещите показва се и се стимулира бързото им обезценяване и овехтяване с цел непрекъснато да се купуват нови и все по-нови модели. Образованието, особено висшето образование, е превърнато във високо платена пазарна услуга, в световен мащаб. Физкултурата и спорта също са комерсиализирани - спортните клубове стават все повече производители и купувачи спортисти; те също са превърнати в пазарна услуга. Изобретена е цяла индустрия за красота красота, свързана с консумативи и процедури за подмладяване, както и козметична хирургия и т.н.

Някои социолози и други социални изследователи са привърженици на консуматорското общество и консуматорството. Тяхната подкрепа се изразява в следните пунктове: разходите за стоки допринасят за дългосрочна социална стабилност, необходима за обществото; производителите имат стимул да подобряват и създават нови продукти и услуги, което допринася за технологичния напредък; непрекъснатото купуване от хората помага за намаляване на социалното напрежение; потребителски мотиви смекчават националните и религиозни предразсъдъци, като по този начин намаляват екстремизма, насочвайки към по-голяма толерантност и т.н.

3. Масово общество. Развитие през 20-те до 60-те години на XX век на социалните промени, предизвикани от модернизацията на обществата - урбанизация, развитие на средствата за масова информация, универсално образование, демократизацията на политиката и т.н., се свързва и с теоретичния модел на Масовото общество. Най-добре е разработен този модел проблема от ХОСЕ ОРТЕГА-И-ГАСЕТ в книгата "Бунтът на масите" от 1930 г. Той пише, че за разлика от по-ранни времена,

масите вече са в предната част на историческата сцена, което причинява тежка криза в Западна Европа. Същевременно напомня, че безпрецедентното увеличаване границите на човешките възможности, разширяване на пространствените и времеви граници на света са станали изведнъж в едно поколение.

Главната особеност на масовото общество е разликата в социалните връзки, изолацията на индивидите и т.н. Неговите основни характеристики са: сходството между по-голямата част от хората и тяхната липса на диференциация, равнопоставеност и недопускане на идентичност; рутинност и отчуждение от труда; изгубено влияние религията, липсата на дълбоки и значими морални ценности, което предполага тенденциите на масите към идеологически фанатизъм; слаби връзки между индивидите и занижена роля на родствените връзки; политическата апатия на масите и тяхната податливост от манипулации, диктатури и бюрокрация; превръщането на културата - изкуство, литература, философия и наука – в масова, комерческа култура и т.н.

Други социални учени работили в областта на масовото общество са ерих фром, КАРЛ МАНХАЙМ, ЕЛИАС КАНЕТИ, СЕРЖ МОСКОВИЧИ, ДАНИЕЛ БЕЛ, ХАНА АРЕНДТ, ЕРИХ ШИЛЦ, МАРИЯ ХЕВЕШИ и др.

4. Общество на Третата вълна. Понятието е въведено от АЛВИН ТОФЛЪР,

който в книгата си „Третата вълна” разглежда кризисните явления в икономиката от втората половина на XX век като качествено реструктуриране на обществото, на цивилизацията като цяло. Според него *човешката цивилизация се движи напред в три вълни: Първата вълна* (революционна промяна в живота на хората) – земеделското общество; *Втората вълна* – масовото индустриално общество; *Третата вълна* - свързана с редица съвременни явления, оказали голямо влияние върху промените в обществото: компютрите и информационните технологии, новите енергии и биологичната революция, новият геополитически баланс и експоненциалното ускоряване на промените, стремежът към децентрализация на властта успоредно с огромна концентрация на ресурси – финансови, кадрови, технологични.

Според А. Тофлър от историческа гледна точка, приключва животът на индустриалната цивилизация. В тази посока той дава показателни примери: 1. преминаване от икономика на масовото производство и масовото потребление към „демасовизирана“ икономика, изработваща по все по-индивидуализирани поръчки все по-разнообразни продукти, защото новите компютъризирани технологии правят разнообразието също толкова евтино, колкото и еднообразието; 2. нараства производството на директна употреба, а не – за размяна. Този феномен Тофлър нарича *просумация* – за лично ползване и говори за *невидимите производители*, създаващи нелегална икономика извън пазара, данъчната система и държавното регулиране. Системата на директен обмен, бартерни сделки и самозадоволяване тип „направи си сам“ в огромни мащаби; 3. новите отрасли на Третата вълна не са обикновена подмяна на средствата за производство, а коренна промяна на икономиката, налагаща промяна и в икономическото мислене. Нови продукти, нов вид хора, заети в тяхното производство, нови организационни структури с нови принципи на управление, нов стил и култура – фундаментално скъсване с класическите икономически представи. Защото вместо да увеличават грубата сила, новите технологии разширяват силата на човешкия ум.

И всичко това на фона на една осезаема за всички информационна революция, която девалвира традиционните фактори на производство - земя, труд и капитал,

превръщайки се постепенно в най-скъпата стока, в ключов фактор. Информацията не само демасовизира икономиката, но се превръща в основна причина за възникването на милиони работни места извън предприятията - по домовете, наречена от А. Тофлър *електронизирана къща*, в информационни центрове дори зад границите на региони и държави. Това в голяма степен обезмисля или променя други ключови понятия като работно време, работно място, производителност, заетост, трудоспособност, месторабота, транспорт, инфраструктура и т.н. Всичко това се децентрализира и едновременно с това тече и един невидим на пръв поглед процес на постепенна хуманизация, екологизация и интелектуализация на цялата човешка дейтелност.

Но А. Тофлър предупреждава, че новият стил на работа, новите ценности, новото разнообразие и индивидуализация хармонират с демасовизирането на производство и потребление, с разнообразието от комуникации и структури, с развитието на нови интелектуални потребности. Така те налагат и ново отношение към познанието, нови изисквания към образованието, реструктурират човешките общности и насърчават социалното разнообразие. Но всеки медал има две страни. А тъмната страна в случая е голямото социално разслоение и бичът на новата безработица – проблем неразрешим или поне – недопустим за разрешаване с досега познатите методи – война, икономически растеж с цената на всичко. Като препоръка за туширане на тази ситуация А. Тофлър препоръчва *преобурудване на мозъка* и възможно най-безболезнена *евтаназия на отмиращите индустрии*. Но веднага уточнява, че обучението или преквалификацията на милиони работници е нещо много сложно, скъпо и ненадежно. За икономиката на Третата вълна е необходимо да се измени целия възглед относно инвестирането и обновяването. За всеки долар, вложен в нови машини, трябва да се вложат и няколко долара в човешки капитал - за неговото обучение, образование, разместване, социална рехабилитация и културна адаптация. Навсякъде, където това е възможно, трябва да се променят хората, а не само машините.

5. Информационно общество Тази концепция е свързана с концепцията за Третата вълна. За разлика от индустриалното общество, където на база капитал се произвежда стока, при информационното общество на база познание се създава информация. Тази разлика поражда съществени различия в живота, битието и работата на хората. Естествено е при новите условия, много от базовите за информационното общество понятия - информатика, информация, информационни системи да се разглеждат под друг ъгъл и да придобият нови значения.

Информационно общество е общество, в което производството, разпространението и употребата на информация са основните икономически, политически и културни дейности. То е нова историческа фаза в развитието на човешката цивилизация, в която главни продукти на производство са информацията и знанията. Представлява превръщане на световното пространство в компютъризирано, информационно съобщество на хора, живеещи в електронни жилища и занимаващи се основно с обработка на информация (производството на материални блага и енергия ще бъде възложено на роботизирани машини). А материална и технологическа база на информационното общество са разнородни информационни системи базирани на компютърна техника, компютърни мрежи и информационни технологии.

Основните характеристики на такова общество са: използване на информационни и комуникационни технологии във всички обществени сфери; над 50% заетост от работещо население на дадено общество в сферата на услугите; намаляване на масовото производство, което води до изчезване на част от големите индустриални

компании; непрекъснат процес на квалификация; свободен достъп до световните знания, с помощта на информационната супермагистрала; свобода в професията и живота (не обвързаност с работно време и работно място); нарастване социалната роля на индивида (промените в характера на труда и управлението повишават отговорността на човека); икономическа и социална кохезия (изграждане "общество без граници" движение към социална еднородност); формира се информационно единство на цялата човешка цивилизация; създаване на условия за спазване демократичните права на хората; управлението на обществото се базира на хуманистични и демократични принципи и др.

Терминът *информационно общество* за пръв път се появява в Япония като базисно понятие в доклада на специална група по научни, технически и икономически изследвания, създадена от японското правителство за разработка перспективите за икономическо развитие на страната.

Други изследователи на информационното общество като АНТОНИО НЕГРИ, НЮТ ДЖИНГРИХ и МАЙКЪЛ ХАРДТ характеризират информационното общество като общество, в което хората извършват нематериален труд, който увеличава производството на нематериални продукти като знание, информация, комуникация и т.н.

Движещите сили на информационното общество са: цифровата революция - преход от аналогова към цифрова техника за представяне на информацията; информационната супермагистрала (пета информационна революция) - сливане на комуникационната и компютърната инфраструктура; глобализацията - процес на интеграция на човечеството и сферите на неговата дейност и като резултат превръщане на планетата в голямо селище, където всеки има достъп до общите информационни ресурси.

Според българският изследовател на информационното общество ХРИСТО ТУЖАРОВ обаче са налице и някои негови *опасни тенденции*, състоящи се в: нарастващото влияние на масмедията върху обществените и личния живот на човека, крие сериозни опасности за съхранението му като индивид; информационните технологии могат да разрушат частния живот на хората и организациите; информационната лавина създава проблем за подбор на качествена и достоверна информация; за много хора адаптацията към изискванията и средата, която предлага информационното общество ще бъде изключително труден процес; съществува опасност за разрыв между информационния елит и обикновените потребители на информация.

АЛВИН ТОФЛЪР пръв въвежда понятието *Информационна революция*. Съгласно неговата теория за трите революции, човечеството е преживяло вече аграрната и индустриалната революция и смело навлиза информационната революция, свързана с радикална промяна в инструменталната база, начините за предаване и съхранение на информацията, достъпна до активната част от населението.

Следващата революция е *Информационната супермагистрала*, за която БИЛ ГЕЙТС, в книгата си "Път в бъдещето". Според него, информационната супермагистрала е свързана терминологично и концептуално с автострадите по време на управлението на президента А. Айзенхауер в САЩ, когато е създадена мрежата от магистрали, свързващи различните щати. Ето защо тази нова нова мрежа е наречена още и *информационни автостради*. Този термин е популяризиран в информатиката като метафора от вицепрезидента и сенатор Ал Гор, чийто баща, през 1956 г. внася в Сената

Федерален закон за подкрепа за изграждане на магистрала. В действителност една от най-важните страни на информационните супермагистрали се състои в това, че при тях няма значение, с когото общува човек – с някой в съседната стая или с такъв, намиращ се на друг.

Информационните супермагистрали изразяват същността на т.нар. *универсален пазар*, на който се продава всичко - от строителни материали до стикове за игра с топки - нов пазар в крайна сметка ще се превърне в универсален магазин за цял свят. Хората като социални същества ще продават, търгуват, инвестират, ще набират персонал и т.н. Ще разменят *магистрала информация*. На този пазар, ще се намира всякаква човешка дейност - от предлагане на милиарди долари до емоционални флиртове. Покупките ще се плащат в цифрова форма, а не в брой и тн. Но най-важното е, че човек ще намира всякава интересуваша го информация.

Информационните супермагистрали, според Б. Гейтс ще ни заведат там, където хората дори не могат да си въобразят. Той смята, че човечеството днес се отправя по един нов, велик път и никой засега не може да предвиди къде ще го заведе този път, но тази революция ще докосне още по-голямо число хора и ще придвижи обществото далеч напред. Той очаква кардинални промени да настъпят преди всичко в общуването между хората.

6. Виртуално общество. През 80-те години на миналия век, понятието започва да се използва активно от програмисти, специалисти в областта на информационните технологии, за да се обозначи въображаема и изкуствена среда, създадена от софтуера. Тя е широко разпространена и се използва с или без него. Скоро започва да се говори за виртуализация на обществения живот, както и в много важни области на обществото, сега се заменя истинските неща си изкуствени проби.

Виртуалното общество е социална мрежа от физически лица, които си взаимодействат чрез специфични социални медии, преминавайки географски и политически граници, за да се опитват да преследват взаимни интереси или цели.

Терминът е обоснован в книга със същото заглавие на ХАУЪРД РЕЙНОЛД, публикувана през 1993 година, с второ издание през 2000 г.

Виртуалното общество обикновено се намира разпръснато на различни географски местоположения. То прилича на реалните общности по това, че те и двете форми предоставят подкрепа, информация, приятелство и приемане между непознати. Първообраз на виртуалното общество е случилото се през седемнадесети век, когато учени, свързани с Кралското общество на Лондон формират *общност чрез размяна на писма*. По-късно, през 1963 г. МЕЛВИН УЕБЛЪР говори за *Общество без близост*, а БАРИ УИЛМЪН през 1979 г. формулира *Свободното общество*, с което поставя модерната епоха на мислене за не-местната общност. През 1983 г. Бенедикт Андерсън създава разбирането за *Въобразените общности*, описвайки как различни технологии, като например национални вестници, допринасят за развитието на национално и регионално съзнание, сред поначало национални държави. Някои негови последователи доизграждат андерсъновото понятие, твърдейки, че всички общества се основават на комуникация и че дихотомията виртуалност - недвижимост се разпада, което прави използването на думата виртуалност проблематични или дори остаряла.

Видове Виртуални общества и общности:

Он – лайн табла за съобщения – Това е форум, където хората могат да обсъждат мисли или идеи на различни теми. Позволяват на хората да избират линии за дискусии, които да се четат от обществото или участвайки в разискванията да допринесат за

разрешаването на даден проблем. Тази форма на Виртуалното общество дава възможност хората да седят на своя компютър да участват в обществените дела и да се оттеглят от ситуацията в определен момент. Така се преодолява физическото напускане, което би имало някакви последици, ако се случва в реалния живот. Скринитата он - лайн идентичност също стимулира хората, защото биха могли да не декларират професионалната и статусната си позиция, включително и пола, което при един реален физически контекст в живота почти не може да се избегне.

Чатове – Дават възможност на хората от виртуалното общество да комуникират в реално време. Недостатъкът на чатовете се състои в това, че хората трябва да почакаат този или тези, с които искат да установят комуникация и да отговорят на тяхното публикуване, тъй като хората в света живеят в различни времеви рамки и това може да отнеме известно време. В реално време в чата също могат да се пуснат виртуални игри и така хората могат да играят един срещу друг или да разговарят помежду си чрез текст.

Виртуални светове – Те са най-интерактивна от всички виртуални форми в ъв виртуалното общество. В тях хората живеят като *своеобразни аватари* в един или няколко компютърно-базирани светове. Виртуалният свят дава възможност на участниците за изградят и експлоатират харесван от тях въображаем живот. Героите от този свят могат да разговарят помежду си и да си взаимодействат като в действителността, включително и без интимни задръжки. Те могат да осъществят заедно различни и комуникации.

Социално - мрежови услуги - Те са най-известните вид виртуалните общества. Представяват уеб сайт или софтуерна платформа, която се фокусира върху създаването и поддържането на отношения. Фейсбук, Туитър и Майспейс - всички те са виртуални общества и общности. С тези сайтове често се създават лични профили, намират се нови приятели и т.н. Чрез тези сайтове често хората актуализират своите приятели и дейности, които извършват, без да полагат много усилия. На тях може да се качват снимки и видео, чат и приятели, да се свържат отново със стари такива или да се реализира присъединяване към различни други човешки групи.

Специализирани общества или общности за обмен на информация – Това е тип общество или общност, при които определена група от хора са заинтересовани от съща тема и обменят информация по нея. Тази информация може да бъде политика, култура, готвенене и т.н. Освен това хората със сходни интереси могат да обсъдят и споделят своя опит, намирайки се на различно географско местоположение.

Предимства на Виртуалните общества и общности: предлагат предимството на незабавен обмен на информация, което не е възможно да стане в реалния живот; това взаимодействие позволява на хората да участват в много дейности от дома си като: пазаруване, плащане на сметки и търсене на конкретна информация; членовете на този тип общества имат достъп до неограничен брой специфични дискуссионни групи, където могат да образуват специализирани отношения и да имат достъп до информация в категории като: политика, техническа помощ, социални дейности, здравеопазване, развлекателни удоволствия и др.; предоставят идеална среда за различни видове взаимоотношения, защото информацията може лесно да се публикува и времето за отговор може да бъде много бързо; дава на хората усещане за членство и принадлежност – те могат да дават и получават подкрепа, при просто и евтино средство за използване.

Недостатъци на Виртуалните бщества или общности: разменената информация се публикува без да се проверява за коректност; трудно могат да се избера надеждни източници, защото няма редактор, който да ги разглежда и гарантира, че те имат известна степен на качество; виртуалната идентичност на участниците се съхранява анонимно, но това дава възможност на хората да си измислят роли и да скрият своята същност, което да подвежда останалите членове на обществото; във връзка с горното има такива учястници – хищници, които посещават тези общества за да търсят жертви, които са уязвими спрямо измислената им самоличност.

7. Мрежово общество. Това разбиране за човешкото общество е разработено научно в задълбочения труд на МАНУЕЛ КАСТЕЛС „Мрежовото общество”, основано на проучвания в САЩ, Азия, Латинска Америка и Европа. Той формулира една системна теория за информационното общество, отчитаща фундаменталните ефекти на информационните технологии върху съвременния свят.

Терминът *мрежово общество* е за първи път въведен през 1981 г. в Норвегия от СТАЙН БРАТЪН в книга по темата, като известно време се употребява само в скандинавските страни, но той концептуално намира място в посочената по-горе разработка на Мануел Кастелс, която е първа част от трилогията му за *информационната епоха*. Важно е да се спомене, че и ДЖЕЙМС МАРТИН показва едно общество, което е свързано масово с телекомуникационни мрежи. БАРИ УИЛМЪН, както и семейния екип РОКСАНЕ ХИЛЦ и МЪРИ ТЪРОФ също са работили по концепцията за мрежовото общество.

Глобалната икономика понастоящем се характеризира от почти мигновени поток и обмен на информация, капитал и културна комуникация. Тези потоци структурират и обуславят както потреблението, така и производството. Мрежите сами по себе си отразяват и създават различни култури. Както те, така и трафикът, осъществяван чрез тях, в основни линии не подлежат на национално регулиране. Нашата зависимост от новите форми на движение на информацията дава огромна власт на онези, които са в състояние да ги контролират, за да контролират нас. Основната политическа арена в съвременния свят са медиите, а медиите не са политически отговорни.

Мануел Кастелс описва нарастващите темпове на иновация и приложение на мрежите. Той анализира процесите на глобализация, които изолират и заплашват да направят излишни цели държави и народи, изключени от информационните мрежи. Той подробно изследва културата, институциите и организациите на мрежовото предприятие.

Поставяйки акцента върху необходимото обществено действие, произтичащо от особеностите на мрежовото общество, М. Кастелс смята, че *основни негови характеристики са:*

Икономика, основана на знания - При този вид икономика нейната производителност и конкурентна способност зависят от наличното знание, достъпната информация и тяхната ефективна обработка. Последното подсказва, че тя би могла да бъде в голяма степен социално изключваща (тези, които не знаят и не могат) са отстранявани. Последното изисква практическа база за разумна обществена регулация.

Глобалната икономика - Тя не обхваща просто света, а представлява нова реалност - възникнала е от множество национални, локални и регионални икономики и влияе върху тяхното развитие чрез действащите мрежи и пазари. Това са мрежи, разпрострени по цялата планета, които включват ценните приносители (входове),

пазари и индивиди, но изключват другото. Развитиият свят произвежда значително социално изключване, което застрашава неговата стабилност.

Действащата мрежа – Това е нова форма на организация на икономиката, която постепенно разширява своята логика и обхват на действие. Многонационални корпорации и стратегическите им съюзи пораждат световни информационни и финансови магистрали, които определят насоката и силата на протичащите взаимодействия в и извън мрежата.

Трансформация на труда и трудовата заетост - Участието в труда придобива широко разнообразие, при което възникват гъвкави форми на заетост. Нараства общественият дял на само-наети, частично заетите и временно заетите, които са основно жени. Може би най-характерна тенденция е съвременната индивидуализация на труда и намаляването на ролята на профсъюзите.

Социална поляризация и социално изключване. Процесът на глобализация, установяването на мрежи на бизнеса и индивидуализацията на труда - всичко това отслабва влиянието на обществените организации и институции, които защитават гражданите. В резултат отслабват работническите профсъюзи и идеята за държавата на благополучието - възниква социално поляризиране.

Култура на действителна виртуализация. Възниква символна култура, произхождаща от символната среда, създавана от електронните медии. Среда, в която човек навигира всеки ден и която е агресивно включваща, която е гъвкава и разнообразна. Активната публична среда е съществен фактор в съвременния политически форум.

Политика - Нуждае се от свое място в медиите така, че нейните организации, публични личности и идеи да не се обезценяват или маргинализират. Тази необходимост отваря врата за активна намеса на *медиите в политиката*.

Без-времево време - Мрежовото общество е организирано в нови форми на социалното време и пространство. Времето винаги не достига, а пространството се разкрива под формата на потоци. На такава основа възникват нови обществени практики на споделено време и пространство на социален опит. Логиката на пространство от потоци доминира над логиката на места и поражда градския дуализъм и форми на териториално изключване на хора и пространства.

Кризи на идентичността. Съпротивителни сили проникват в социалното пространство - информационни потоци, израз на осмислен личен и обществен опит. Политиките на идентичност са основни инструменти в протичащата глобална трансформация. На такава основа се пораждат обществени кризи и конфликти.

Мрежовото общество възниква при отбелязаните процеси и насоки на развитие. То включва следните промени: трансформация на социалните форми и връзки, които са динамични, гъвкави, открити и експанзивни и които се разгръщат по логиката на мрежата; финансови потоци, които преодоляват или заобикалят всеки опит за публичен контрол; работещите индивиди са индивидуализирани, откъснати са от източници на своята колективна сила; комуникацията едновременно става глобална и социално привична; оценяване на хора и територии, които са включени в мрежата и обратното - пренебрегване на такива индивиди, които са изключени от нея.

8. Рисково общество. Няма епоха, в която човекът и обществото да не са били подложени на значими социални опасности. Но наред с константността си, рисковете търпят в историята съществени промени - в начина на възприемането им и в готовността да се поемат рискове, в мащабите на проблемите, възникващи от

пресрещаните рискове, в стратегиите за превенции, в застраховането срещу потенциалните негативни ефекти от поемането на рискове и т.н. Затова рискът, макар и универсално присъстващ в човешката история, има своя история - история на осмисляне, обозначаване, придаване на значение.

Но понятието *рисково общество* се появява през 1980-те и чрез него се описва начина, по който съвременното общество се организира в отговор на риска. Терминът е тясно свързана с изявени представители на постмодернизма - Улрих Бек и Антъни Гидънс.

Според британския социолог АНТЪНИ ГИДЪНС, рисковото общество е общество все по-загрижено за бъдещето.

Немският социолог УЛРИХ БЕК го определя като общество, овладяло систематични начини за справяне с опасности и несигурността, което отношение е предизвикано от вътрешна модернизация. Неговото творчество има решаваща роля за формиране на разбирането за рисково общество, поради което позицията му е разгледана подробно по-надолу:

- Рисковото общество представлява фаза от развитието на модерното общество, в която екологичните, социални, политически и индивидуални рискове, все повече се изплъзват от контрола на институциите на индустриалното общество. В рисковото общество, обаче дебатите за опасностите, възникващи в хода на развитието, засягат не само публичната и политическата сфера, но и частната.
- Рисковото общество отразява една конфронтация между модернизацията и следствията от нея. Това общество възниква тогава, когато произведените от индустрията опасности надхвърлят границите на възможностите за осигуряване срещу тях. В рисковото общество нарастването на рационалността (техническа, бюрократична, икономическа, правна и т.н.) се натъква на своите граници, а несигурността се завръща. Това означава, че все повече обществени конфликти се възприемат като рискови проблеми.
- Екологичния риск трябва да стане предмет на диалог, в който експертите и гражданите да бъдат равнопоставени. За него експертната логика е, особено в природните науки е универсална, тя не зависи от културни контексти и е свързана с реалистичен подход към риска. Според този подход разрушителните последици от индустриалното развитие вече са глобални и това се подкрепя от научни данни за озоновия слой, за изчезването на растителни и животински видове и т.н.
- Глобализацията на пазарната икономика се променят и рисковете свързани с нея – социални и политически. В съвременната капиталистическа икономика производителността на труда се повишава изключително бързо. Това означава, че с все по – малко труд може да се произведе повече продукция, а това води до увеличаване на безработицата. Трудът навсякъде по света става все по нестабилен под формата на непълен работен ден, временна заетост, самонаемане. Тази гъвкавост на труда означава „пренасяне на рисковете от държавата и стопанския живот към индивидите”.
- Опасностите създават общество, а глобалните опасности – глобално общество. Заплахата свързана с екологичните рискове поражда едно космополитно всекидневно съзнание. Тези рискове се осъзнават като обща съдба, защото дори и да засягат всички пряко или косвено, те се възприемат по различни начини.
- Необходимо е разграничение между специфичните глобални екологични опасности, свързани с богатството и бедността. Свързаните с богатството рискове

са: озоновата дупка, парниковия ефект и т.н., а на бедността се изразява в изсичането на горите, унищожаване на животинските видове като по този начин осигуряват съществуването си, но не осъзнават, че осигурявайки оцеляването си те създават екологични рискове за планетата.

- Космополитното всекидневно съзнание за екологичните рискове е присъщо на задоволени общества, които имат възможността да се плашат от неща, които евентуално могат да се случат в бъдеще. Но за бедните общества, за които оцеляването е всекидневна задача, която поглъща цялото им внимание, едва ли могат да се включат в това космополитно съзнание. Тези общества са устроени да избират перспективата на днешния, а не на утрешния ден.

Руско-британският философ АЛЕКСАНДЪР ПЯТИГОРСКИ разглеждайки съвременната феноменология на страха, посочва, че мнозинството от съвременните хора не познават страха от войната и тоталитарната държава и на това поколение е свойствен друг вид страх - страх от страха; не страх от бомбардировки и концлагери, а страх от нещото, което в бъдеще може да породи в тях страх. В днешния свят вече почти го няма наказващият Бог, но има обилно нахлуващото бъдеще – неопределено и съдържащо латентна заплаха. Хората все по-трудно и със страх понасят забързаната история, която самите те сътворяват.

Много са нещата, които подхранват у съвременния човек чувството на безпокойство за собствения живот, независимо от това, че продължителността на живота е значително удължена, повишено е качеството на медицинските услуги, а фармацевтичната промишленост намалява ефекта от болестите и т.н. Въпреки това днешният човек смята, че живее в риск и проявява бдителност и по отношение на начина си на живот.

Културата на страха от риска има своите прояви и в полето на развлеченията - в живота на съвременния човек широко присъстват и такива такива неща, като филми на ужасите, катастрофично кино и др., които допълнително предоставят на човека виртуално изживяване на страхови комплекси. Освен това навсякъде по света се разрастват атракционните паркове, където наред с всичко друго се предлагат условия за симулиране на страхови изживявания. В този контекст рисковото общество навлиза в личното пространство на всеки човек.

9. Гражданско общество. Това е доброволна е форма на организиран обществен живот, която възниква спонтанно, независима е от държавата, подчинява на определени законови норми и самостоятелно се финансира.

Характеристиката на гражданското общество е свързана със следните положения: основните човешки права в гражданското общество са общовалидни и еднакво достъпни за всеки; личността разполага с реални права за влияние върху решенията на управниците; свободен и алтернативен печат; социален, икономически и политически плурализъм; честна и независима съдебна власт; търпимост, сътрудничество и компромис.

От историческа гледна точка, действителния смисъл на концепцията за гражданското общество се променя два пъти от първоначалната си, класическа форма. Първата промяна настъпва след Френската революция, а втората по време на падането на комунизма в Европа.

Първоначалната, класическа идея за гражданското общество се свързва с имената на: СОКРАТ – учи, че конфликтите в обществото трябва да бъдат решени чрез публична аргументация, диалог, в полза на по-добрия живот на хората в

обществото; ПЛАТОН – смята, че идеалната държава е едно справедливо общество, в което хората се посвещават на общи добродетели и практически прилагат в живота си мъдрост, смелост, умереност и справедливост; АРИСТОТЕЛ – подчертава, че полиса (в съвр. смисъл – обществото) е асоциация на гражданите, добродетелно да управляват, да създават политическа общност; ЦИЦЕРОН – въвежда концепцията за римско гражданско общество.

Очевидно е, че в класическия период социалните мислители не са правили разлика разлика между държавата и обществото. Те приемат, че гражданското общество има формата на цивилизованост, и представлява изискването за добро гражданство. Освен това, за тях човешките същества по своята същност са рационални и могат заедно да моделират характера на обществото, към което принадлежат. Хората са в състояние да се обединят доброволно в обща кауза за поддържане на мира в обществото. Така се очертава генезисът на гражданското общество, в първоначалния му смисъл.

След класическия период идеите за гражданското общество са свързани с имената на: ТОМАС ХОБС подчертава, че човешките същества са мотивирани от лични интереси, което е условие за война на всички срещу всички. Но при опасност от анархия, човешките същества осъзнават необходимостта от механизъм, който да ги защити. Той се опитва чрез творчеството си да убеди хората да се споразумеят в името на обща сила, обща воля, която е от полза за всички тях. ДЖОН ЛОК -има подобна на хобсовата концепция. Приема, че консолидирането на политическата власт може да бъде превърнато в автократия, ако не е бъде поставена под надеждни ограничения. А мирно съжителство между човешките същества, според него може да се гарантира чрез социалните пактове и договори. Гражданското общество като общност е в състояние да поддържа общественния живот, като то е отделна сфера от живата в държавата. Той подчертава съвместното съществуване на държавата и гражданското общество ГЕОРГ ХЕГЕЛ напълно променя смисъла на гражданското общество и дава началото на съвременното либерално разбиране за него като форма на пазарното. За разлика от своите предшественици той смята, че гражданското общество е сфера на икономическите отношения, каквито съществуват в капиталистическото общество. То се появява в определен период от капитализма и служи на неговите интереси: индивидуалните права и частната собственост. По тази причина гражданско общество е сфера, регулирана от Гражданския процесуален кодекс. Гражданското общество проявява противоречиви сили – то е царство на капиталистическите интереси, конфликтите и неравенствата. КАРЛ МАРКС - за него гражданското общество е "база", докато политическото общество е "надстройка". Той твърди, че държавата не може да бъде неутрална при решаването на социалните проблеми. Тя е защитник на интересите на буржоазията и е неин изпълнителен орган, което ще бъде променено, след като работническата класа вземе в свои ръце демократичния контрол върху обществото. АНТОНИО ГРАМШИ – разбира гражданското общество като политическа надстройка на обществото. Той гледани гражданското общество като средство за буржоазната хегемония, като фактор на културния и идеологически капитал, необходим за хегемонията на капитализма. НОВАТА ЛЕВИЦА (Мислители на Антииндустриалната революция, Айн Ранд) – Нейните представители смятат, че гражданското общество играе ключова роля в защитата на хората срещу държавата и на пазара, и в утвърждаването на демократичната воля на държавата. НЕО-ЛИБЕРАЛНИТЕ МИСЛИТЕЛИ (Застъпващи се за икономическа либерализация, свободна търговия и

свободни пазари, приватизация, дерегулация, намаляване мащаба на държавния сектор, при засилване ролята на частния сектор в съвременното общество) – Приемат гражданското общество като средство за борба при разрушаването на комунистическите и авторитарни режими.

Постмодерните схващания за гражданското общество са свързани с: политическата опозиция в бившите съветски блок източноевропейски страни през 1980 г. легитимирането от неолибералната идеология развитието на третия сектор /доброволни организации/ като заместител на социалната държава; произлязлата от това практика в рамките на политическата област да се използва идеята за гражданско общество, вместо политическо общество; Вашингтонския консенсус от 1990 г., (група от десет препоръки за икономически политики, необходими да съставят „стандартния“ пакет от реформи) от своя страна довеждат до практически промени в гражданското общество; създаването от ООН на високо равнище група за гражданското общество; Въпреки това, през появата след 1990 г. на неправителствени организации и на новите социални движения в световен мащаб, при които гражданското общество се разглежда като трети сектор и ключово ниво за стратегически действия по изграждане на алтернативен социален и световен ред.

Гражданското общество има две различни измерения: Първото – теоритико-аналитично: като категория за обяснение на определени явления в социалната реалност; *Второто – нормативно:* гражданското общество като модел, състояние на социална реалност, в която гражданинът притежава определени права и се обединява в различни асоциации.

Структурата на гражданското общество, спрямо второто измерение е следната: 1-ви структурен елемент: *граждани* с определени права съгласно основния закон - Конституцията, които права не се нарушават от държавата. В този смисъл гражданите имат определена автономия от държавата; 2-ри структурен елемент: *семейството*, но само по отношение на неговото функциониране, което има публични следствия - социализацията на индивида и изграждане на система от ценности, които той започва да изгражда в семейството; 3-ти структурен елемент: *етнически, културни, расови, религиозни и национални общности*, с които хората се идентифицират; 4-ти структурен елемент: *независими институции* - фондации, асоциации, дружества, съюзи, които нямат цели в сферата на бизнеса. Те действат като групи за натиск в политическия процес и използват средства като гражданско неподчинение, протестни действия. 5-ти структурен елемент: *партиите и политически организации* – изразяват конкретни политически интереси на гражданите; 6-ти структурен елемент: *сдружения по интереси* – клубове, хоби-обединения и т.н. Те представят в обществото конкретни професионални, стратификационни, статусни и т.н. интереси.

Гражданското общество съществува само при развитите демократичните общности, където има връзка управлявани - управляващи и обратно. То е общество на равни хора, в смисъл на юридическо равенство между индивидите. В съвременния свят, превърнат в единно икономическо, политическо, информационно и културно пространство, ролята на държавата не може да се елиминира. Днес е времето за взаимно проникване на гражданското общество и държавата.

В заключение следва да се подчертае, че проблемът за обществото и неговите структура и организация остава отворен. Посочените концепции могат както да се задълбочат, така и де се появят нови, които да ги отхвърлят или да ги потвърдят. Но

ОСНОВНОТО НЕЩО, ЗА КОЕТО Е „СЪТВОРЕНО” ОБЩЕСТВОТО Е ЕДНО: ВСИЧКИ ДА ЖИВЕЕМ ЗАЕДНО.

REFERENCES

1. **Andersen, B., 1998:** Vuobrazenite obshtnosti, Sofia, 1998
2. **Beck, U., 2013:** Riskovoto obshtestvo, Sofia, 2013
3. **Bodriyar, Zh., 2006:** Obshtestvo potrebleniya. Ego mify I struktury. Moskva, 2006
4. **Braykova, T., 1998:** Modernite socialni durzhavi. Politikata na USA, Great Britan, Germany and Sweeden. , Sofia, 1998
5. **Bell, D., 1999:** Gryadushtee postindustrialnoe obshtestvo, Moskva, 1999
6. **Gates, B., 1996:** Doroga v budushtee, moskva, 1996
7. **Dulov, V., 2002:** Virtualna realnost I virtualno obshtestvo, Sofia, 2002
8. **Ilieva, S., 2010:** Poliparadigmalnost na sotshiolgiyata kato nauka, Sofia, 2010
9. **Inozemtshev, V., 2000:** Sovremennoe postindustrialnoe obshtestvo: priroda, protivorechiya, perspektivy, moskva, 2000
10. **Kabakchieva, P., 2001:** Grazhdanskoto obshtestvo sreshtu durzhavata. Bulgarskata situatshiya, Sofia, 2001
11. **Kaneti, E., 1996:** Masi i vlast, Sofia, 1996
12. **Kastels, M., 2004:** Vuzhodut na mrezhovoto obshtestvo, Sofia, 2004
13. **Kastels, M., 2004:** Mrezhovoto obshtestvo, Sofia, 2004
14. **Ortega – i-Gaset, H., 2005:** Buntut na masite, Sofia, 1993
15. **Parsans, T., 2005:** Evolyutshiyata na obshtestvata, Sofia, 2005
16. **Georgiev, P., 2006:** Sotshiolgiya, Obshtnost i obshtestvo, s. 36-38, Sofia, 2006
17. **Toffler, A. and H., 1999:** Novata tshivilizatshiya. Politikata na tretata vulna., Sofia, 1999
18. **Toffler, A., 1991:** Tretata vulna, Sofia, 1991
19. **Tuzharov, H., 2007:** Informatshionno obshtestvo, osnovni harakteristiki, IN: Uchebnik po informatika, Sofia, 2007
20. **Fotev, G., 1992:** Grazhdanskoto obshtestvo, Sofia, 1992
21. **From, E., 2004:** Da budesh chovek, Sofia, 2004
22. **Heveshi, M., 2001:** Massovoe obshtestvo. Traktovka mass v sotshialnoy filosofii vtoroy poloviny XX veka, IN: Tolpa, massy politika, Moskva, 2001
23. **Baudrillard, J., 1998:** The Consumer Society. Myths & Structures. Thousand Oaks, N.Y., Delhi: SAGE Publications, 1998
24. **Edwards, M., 2004:** Civil Society, Cambridge, Polity Press, 2004
25. **Galbraith, J., K., 1998:** The Affluent Society, Mariner Books, 1998
26. **McGee, M., 2005:** Economic - In terms of The Good, The Bad and The Economist. S.I., IBID Press, 2005
27. **Rheingold, H., 2000:** The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier, London: MIT Press, 2000
28. **Scott, J., 2000:** Understanding Contemporary Society: Theories of the Present. Sage Publications, 2000